Journal of Theory & Practice in Curriculum
Vol.21 (11); 2023, 71-112

دو فصلنامهٔ نظریه و عمل در برنامهٔ درسی
سال یازدهم، شمارهٔ ۲۱، بهار و تابستان ۱۴۰۲، ۱۱۲-۷۱

تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی(یکپارچه)پایه سوم ابتدایی [۱]

Development of Action Plan of Integrated Curriculum in the Third Grade of Elementary

سارا جلال‌پور[۲]، پروین احمدی[۳]، پروین صمدی [٤]

چکیده: هدف اصلی پژوهش حاضر، تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی(یکپارچه) پایه سوم ابتدایی است. رویکرد پژوهش، کیفی (روش تحلیل محتوای کیفی) وجامعه پژوهش، کلیه¬ کتاب‌های درسی پایه¬ سوم ابتدایی وراهنماهای تدریس معلم هر کتاب بود. ابزار پژوهش چک لیست بود. رویکرد برنامه درسی تلفیقی مضمون‌محور (مفهوم‌محور ومهارت‌محور) انتخاب شد. مفاهیم ومهارت‌ها از کتاب¬های درسی واهداف هر درس از راهنماهای تدریس معلم استخراج شد وهم زمان کدگذاری صورت گرفت. کدهایی که دارای زمینه¬ مشترک بودند در یک مقوله قرار گرفتند ومضامین (تم) تلفیقی برنامه درسی را تشکیل دادند. ۱۹۲ کد اولیه بدست آمد. پس از طبقه¬بندی، ۱۰٦ مقوله حاصل شد ودر نهایت، ١٤ مضمون (تم) تلفیقی شکل گرفت. مضامین بدست آمده عبارتند از: جعبه ابزار پرکاربرد، نیازهای مهم، سواد مالی، آشنایی با شخصیت¬های علمی وادبی، نهادها، تغییر، شباهت¬ها وتفاوت¬ها، محافظت، مهربانی، تلاش، مهارت شمارش، مهارت اندازه¬گیری، مهارت رسم شکل، مهارت مرتب¬سازی داده¬ها در جدول ونمودار.این مضامین به معلم های سوم ابتدایی پیشنهاد می شود که در تدریس خود به کار ببرند ومشابه آن تدوین کنند وفرایند یاددهی – یادگیری را عمیق ومعنا دار سازند.

واژگان کلیدی: تدوین برنامه درسی، راهنمای عمل برنامه درسی، تلفیق(ادغام) برنامه درسی، برنامه درسی تلفیقی (یکپارچه)، پایه سوم ابتدایی. رویکرد مضمون محور (تمتیک)

S. Jalalpour, P. Ahmadi, P. Samadi

Abstract: The main purpose of the present study is to develop a practical guide to the integrated curriculum of the third grade of elementary school. The research approach was qualitative (qualitative content analysis method) and the research community was all third grade elementary textbooks and teacher teaching guides of each book. The theme-based integrated curriculum approach (concept-based and skill-based) was chosen. Concepts and skills were extracted from the textbooks and the objectives of each lesson were extracted from the teacher's teaching guides and coded at the same time. Codes that had a common theme were placed in one category and formed the combined themes of the curriculum. 192 initial codes were obtained. After classification, 106categories were obtained and finally, 14 combined themes were formed.

Keywords: Curriculum Development, Curriculum action plan, Curriculum Integration, Integrated Curriculum, Third Grade Elementary.

---

۱ . این مقاله مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد برنامه درسی است.تاریخ دریافت مقاله: ۱٤۰۰/۰۷/۰۹، تاریخ پذیرش: 1401/01/۳۰

۲ . دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی،گروه مدیریت و برنامه ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه الزهرا. تهران، ایران ، رایانامه sjalalpoor777@gmail.com

۳ . دانشیار برنامه درسی، گروه مدیریت و برنامه ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی ، دانشگاه الزهرا. ، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، رایانامه :pahmadi@alzahra.ac.ir

٤ . دانشیار برنامه ریزی درسی ، گروه مدیریت و برنامه ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی ، دانشگاه الزهرا، ،تهران، ایران ، رایانامه : psamadi@ alzahra.ac.ir

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

مقدمه

نظام‌های آموزش وپرورش اهدافی دارند که در قالب برنامه درسی مصوب تبلور پیدا می‌کنند. برنامه درسی به عنوان کلیدی‌ترین عامل در تعیین سرنوشت نسل آینده از اهمیتی وافر برخوردار است وقلب نظام آموزشی به شمار می‌آید (طالب‌زاده نوریان وفتحی واجارگاه، ۱۳۸۳؛ آلباخ[1]۱۹۸۸ به نقل از نوروززاده، محمودی، فتحی ونوه ابراهیم، ۱۳۸۵). اجرای برنامه درسی مصوب، درآموزش وتدریس معلم تبلور می یابد وضامن موفقیت برنامه درسی، اجرای (آموزش)خوب ومؤثر معلم است.

بر اساس پژوهش‌های احمدی (۱۳۸۲) وشریفی (۱۳۹۳)، الگوی اصلی طراحی برنامه درسی ابتدایی ایران، دیسیپلین–محور یا موضوع مجزا است وتأکید بر عنصر "محتوا" در برنامه درسی است. "کتاب درسی" بیشترین سهم را در بین مواد ومنابع برنامه‌درسی دارد. کتاب‌هایی مستقل در هر درس که ارتباط بسیار اندکی در محتوای آنها وجود دارد. محاسنی در دفاع از بکارگیری گسترده الگوی دیسیپلین–محور(موضوع مجزا) ذکر شده است از جمله: ارایه برنامه‌درسی در چارچوبی نظامند، آسانی در اجرا، کارایی ورعایت اقتصاد در عرضه مواد ومنابع آموزشی و حمایت سنت وافکار عمومی (معلمان ووالدین) از این الگو (میلر، ۱۳۹۶). در زمینه کارآمدی این الگوتردیدهایی نیز وجود دارد. هنگامی‌که محتوا به صورت جدا وقالب بندی شده ارائه می‌شود وبین دانش‌های آموخته شده پیوندی برقرار نمی‌گردد، دانش‌آموزان به کندی یاد می‌گیرند وبه سرعت فراموش می‌کنند. چون این برنامه با دنیای واقعی دانش‌آموز ارتباط ندارد، مطالب درسی بی‌معنا بوده وکاربرد آموخته‌های مدرسه‌ای برای دانش‌آموز کم می‌شود (مهرمحمدی، ۱۳۹۳؛ ملکی ۱۳۹۷). برای کاستن از معایب برنامه درسی موضوع مجزا، به ویژه، در دوره ابتدایی، رویکرد برنامه درسی تلفیقی[2] پیشنهاد می‌شود که روندی متفاوت با برنامه‌درسی موضوع مجزا دارد (احمدی، ۱۳۸۲،).

[1] .Altbach

[2] . Integrated Curriculum

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

در تلفیق برنامه درسی به جای انباشت اطلاعات وآماده شدن برای زندگی آینده وامتحانات ارتقای تحصیلی، بر کاربرد دانش در زندگی اکنون تاکید دارد. این رویکرد فقط بر روی یک موضوع متمرکز نمی‌شود، بلکه می‌کوشد تا موضوع‌های مرتبط حول یک مضمون (تم) سازماندهی گردند. سازماندهی محتوای برنامه درسی بر اساس یک مضمون(تم)، دانش را در جریان عمل مفهوم‌پردازی کرده وبه آن انسجام و معنا می‌دهد (حوریزاد، ۱۳۹۱، بین[1] ۱۳۹۳). برنامه درسی تلفیقی منجر به نتایج یادگیری مثبت وپیشرفت شخصی می شود. ادبیات پژوهشی در دو دهه گذشته به این نتیجه رسیده است که دانش‌آموزان در برنامه های درسی تلفیقی از نظر تحصیلی برابر وگاهی بهتر از همتایان خود در برنامه های سنتی عمل می کنند.همچنین، در حوزه عاطفی برنامه درسی تلفیقی فوایدی از جمله خود تنظیمی، نگرش اجتماعی، سلامت عاطفی، خلاقیت وانگیزه دارد (دریک[2] و رید[3]،۲۰۲۰).

پژوهش‌های متعدد تاثیر برنامه درسی تلفیقی بر پیشرفت تحصیلی را تایید کرده‌اند. الغامدی[4] (۲۰۱۷)، تاثیر برنامه درسی تلفیقی علوم وریاضیات درکاربرد مهارت‌های زندگی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان پایه پنجم ابتدایی را تایید می‌کند. طبق یافته کدخدازاده (۱۳۹۹)، برنامه‌درسی تلفیقی نه تنها بر پیشرفت تحصیلی، بلکه بر کنجکاوی دانش آموزان هم اثر مثبت دارد. سند تحول بنیادین آموزش وپرورش وبرنامه درسی ملی بر اجرای برنامه درسی تلفیقی در دوره ابتدایی تاکید دارند (رستمی‌مسنی، ۱۳۹۳). ویژگی‌های روان‌شناختی دانش‌آموزان ابتدایی با برنامه درسی تلفیقی تناسب دارد. از منظر معلمان ابتدایی اجرای برنامه درسی تلفیقی پیامدهای مثبت قابل فهم شدن مطالب، عدم تکرار مطالب مشابه وصرفه‌جویی در زمان دارد (رضوی، ۱۳۹۵ وحوریزاد، ۱۳۹۱). منطق تلفیق، در دوره آموزش عمومی، از جمله معنادار ساختن دانش از طریق مسئله محور کردن یادگیری، کاستن از تنوع وتعدد موضوع های درسی، توجه به زمینه‌های

[1] .Beane
[2] .Drake
[3] . Reid
[4] . Alghamdi

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

روان‌شناختی یادگیری، کمک به شکل‌گیری تجربیات یکپارچه یادگیری (مهر محمدی، ۱۳۸۸).جایگاه تلفیق در برنامه درسی ابتدایی ایران، با حفظ هویت مستقل رشته‌ها وموضوعات درسی مجزا در یک سطح ابتدایی با کمترین میزان تلفیق است (احمدی، ۱۳۸۲).

در حال حاضر، با توجه به نظام متمرکز وتجویزی بودن برنامه درسی ابتدایی ایران، مسئله این نیست که محتوای موضوع‌های درسی مفید هستند یا نه، بلکه مسئله چگونگی بازنمایی محتوای موضوعات درسی در کتاب‌های مختلف دوره ابتدایی وآموزش آن در کلاس درس است. به بیان دقیق‌تر، با وجود وضعیت موجود برنامه درسی دوره ابتدایی، درجریان آموزش وتدریس معلم (در کلاس درس) به دنبال راهی برای ارتباط دادن موضوعات درسی در سایه تلفیق هستیم. پژوهش‌های امکان‌سنجی کلی فروش (۱۳۹۷)، ویاقوتی، جوادی‌پور وخسروی (۱۳۹۳)، نشان داد که از منظر معلمان ابتدایی ومتخصصان برنامه‌درسی امکان تلفیق دروس در اجرا وجود دارد. حتی از منظر اسناد بالادستی، سند تحول بنیادین آموزش وپرورش وبرنامه درسی ملی امکان اجرای برنامه درسی تلفیقی وجود دارد (رستمی‌مسنی، ۱۳۹۳).

اما، چالش‌هایی در زمینه اجرا وجود دارد. طهماسب‌زاده شیخلار، فتحی وصنیعی (۱۳۹۸)، یکی از مشکلات تلفیق در اجرا از منظر معلمان را، توقف در حوزه نظر بیان می‌کند. بدین معنا که فقط بر ضرورت تلفیق برنامه درسی تأکید می‌شود اما، تدابیری در جهت اجرای عملی برنامه درسی تلفیقی در مدارس وتدوین برنامه درسی تلفیقی به صورت عملی تا به حال صورت نگرفته است. طبق یافته اکیب[1]، عمران[2]، ماهتاری[3] وهمکاران (۲۰۲۰)، بسیاری از معلم ها در اجرای برنامه درسی تلفیقی آمادگی ذهنی ندارند. زیرا، طراحی وتدوین طرح درس‌ها با رویکرد تلفیقی نیازمند خلاقیت است وافزایش بارکاری معلمان را در پیش دارد. کنین[4]، بریز[1] ودیویس بارنز[2] وهمکاران (۲۰۲۰)، توسعه حرفه‌ای

[1] . Akib
[2] .Imran
[3] .Mahtari
[4] .Kneen

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

معلمان[3] را به عنوان چالش در اجرا مطرح می‌کنند. اگر قراراست معلمان به عنوان عوامل بازآموزی، ظرفیت بازسازی برنامه درسی را با همکاری دانش‌آموزا ن خود داشته باشند؛ تخصص معلم ها در زمینه محتوا وآموزش، یک عنصر اساسی در ارائه برنامه درسی تلفیقی است. اولیلا ومیسی[4] (۲۰۱۹)، نیز نقطه ضعف اساسی را نیاز به وقت وبرنامه‌ریزی برای تلفیق می‌دانند وارتباط دادن دروس موضوعات مختلف از چالش‌های دیگر است. از سوی دیگر، یک اجرای تلفیقی، به آگاهی وآمادگی لازم معلمان از برنامه درسی تلفیقی نیاز دارد که امکاناتی از قبیل برنامه‌ها ومحتوای تلفیقی ووسایل آموزشی وکمک آموزشی را می‌طلبد (رستمی‌مسنی، ۱۳۹۳).

در پژوهش های مختلف وسعت تلفیق دروس متفاوت است. پژوهش لام[5]، الویار مارتین[6]، ادلر[7] وهمکاران (۲۰۱۳)، تلفیق جغرافیا، تاریخ ومطالعات اجتماعی با رویکردهای هم‌پوشی ودر هم‌تنیده، ماس[8]، گودینیو[9] وچائو[10] (۲۰۱۹)، تلفیق فرارشته‌ای از طریق محور قراردادن مسائل کلاس، اولیا ومیسی (۲۰۱۹)، تلفیق مطالعات اجتماعی با هنرهای زبانی، هندوریان[11] وروسمن[12] (۲۰۱۹)، تلفیق تاریخ وآموزش توسعه پایدار، فورنر وکومار[13] (۲۰۰۷)، ریاضی و علوم، کاظم پور (۱۳۹۵)، تلفیق هنر وریاضی، معماری (۱۳۹۶)، هنر وتربیت بدنی، ضیایی (۱۳۹۷)، هنر با تمام دروس؛ کلی فروش (۱۳۹۷)، وشرفی (۱۳۹۰)، هنر وعلوم تلاش‌هایی را برای تلفیق دروس مختلف

---

1 . Breeze
2 . Davies-Barnes
3 .Teacher development
4 . Ollila & Macy
5 .lam
6 . Alviar Martin
7 . Adler
8 .Moss
9 . Godinho
10 .Chao
11 . Hendriawan
12 . Rusman
13 .Furner & Kumar

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

با هم انجام داده‌اند. اما، رویکرد تلفیقی به کار گرفته شده در پژوهش‌های فوق به گونه‌ای نبوده است که تمام درس های کتابهای گوناگون را بررسی کنند وسعی در برقراری ارتباط بین مفاهیم ومهارتهای مشترک در دروس مختلف کنند تا برای یک پایه تحصیلی مناسب باشد.از آنجا که معلم در دوره ابتدایی، معمولا تمام یا بیشتر دروس یک پایه را تدریس می کند، تلفیق برنامه درسی در این دوره امکان پذیر و آسان تر است.

ضرورت پژوهش، نیاز به یک راهنمای عمل[1] برای اجرای برنامه درسی تلفیقی است که با بررسی محتوای کتاب‌های درسی، رویکرد برنامه درسی تلفیقی مضمون مدار(تماتیک) مورد استفاده قرار گرفت ودراین صورت، درس های مختلف با یک مضمون یا تم[2] به هم مرتبط می شوند وایجاد معنا می کنند. این پژوهش، برای کلاس درس و برای معلم‌هایی که می‌خواهند نمونه‌های عملی برای تلفیق برنامه درسی داشته‌باشند، مفید وکاربردی خواهد بود.آن[3] (۲۰۱۷)، اذعان می‌کند که اگر معلم ها چارچوب وراهنمای برنامه‌درسی تلفیقی داشته باشند، خود می‌توانند به تلفیق بیشتری دست بزنند. مسئولین آموزش وپرورش، برنامه‌ریزان درسی، صاحب‌نظران ودانشجویان وپژوهشگران برنامه درسی نیز می‌توانند از یافته‌های آن بهره‌مند گردند. پژوهش حاضر درصدد است، محتوای کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی را بررسی وبا مضامینی، دروس مختلف را به هم پیوند دهد ویک راهنمای عمل تلفیقی برای معلمان پایه پیشنهاد دهد. پژوهش به لحاظ تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه سوم ابتدایی دارای نوآوری است.

"تدوین[4] برنامه درسی، اقدام یا فرایندی هدفمند است که درصدد ایجاد تغییرات سودمند در برنامه درسی است. تغییر حقیقی حاصل از تدوین برنامه درسی در کلاس‌های درس رخ می‌دهد"(مارش[5] و ویلیس[6]،۱۳۹۸ ترجمه مدنی: ۲۵۶) . آیزنر از برنامه ریزی بیرونی

[1] Practical guide
[2] .Thematic
[3] .An
[4] .Development
[5] .Marsh
[6] .Willis

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

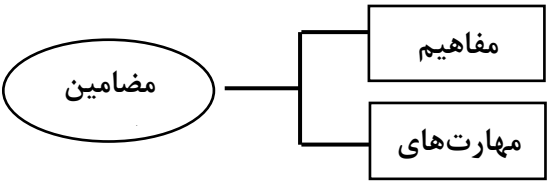
ودرونی نام می‌برد. در برنامه ریزی درونی نقش معلم به عنوان فردی که در آموزش مهارت بیشتری دارد ومسئول معرفی برنامه درسی در کلاس است؛ پررنگ است. تجارب، دانش وشایستگی‌های معلم در تدوین برنامه درسی نقش دارد. حتی او می‌تواند یک برنامه درسی را طبق یک چارچوب معین تدوین کند. زیرا، از وظایف معلم اجرای برنامه درسی برای رفع نیازهای دانش آموزان است (آلسبایی[1] ، ۲۰۱٦ به نقل از صمدی، ۱۳۹۹).راهنمای عمل برای مدارس یک برنامه‌درسی طراحی می‌کند تا دانش‌آموزان را درگیر کند (میل[2] و واترز[3]، ۲۰۱۲). در پژوهش حاضر، راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی، معلم ها را هدایت می کند تا در انجام تلفیق برنامه درسی به طراحی رویکرد مضمون محور بپردازند وبا معنادار کردن محتوای درسی موجب درگیری وفعالیت دانش آموزان در فرایند یادگیری را شوند. راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه سوم ابتدایی، با شناسایی مفاهیم ومهارت‌ها ومضامین مورد نظر در این پایه به تدوین دروس تلفیقی می‌پردازد تا نمونه ای راهبردی برای تدریس معلمان ابتدایی باشد. تلفیق برنامه درسی، "ارتباط دادن ودرهم آمیختن محتوا وفرایندهای برنامه درسی به منظور انسجام تجربیات یادگیرندگان است" (احمدی، ۱۳۹۰ص٤). درهم آمیختن حوزه‌های محتوایی یا موضوعات درسی است که در نظام‌های آموزشی سنتی به‌طور جداگانه ومجزا از یکدیگر، در برنامه درسی مدارس گنجانده می‌شود" (مهر محمدی، ۱۳۷۹)

پژوهش ها وتلاشهای انجام شده در جهت تلفیق برنامه درسی بیشتر به دو یا چند ماده درسی محدود شده است. تاکنون تلاش جدی برای تلفیق تمام درس ها در یک پایه تحصیلی صورت [4]نگرفته است. بنابراین، رویکرد تلفیق برنامه درسی تماتیک (مضمون محور) می‌تواند چتر تلفیق برنامه‌درسی را بر همه کتاب‌های درسی بگستراند. شباهت پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین در تلفیق دروس مختلف است. اما، وسعت این تلفیق همه کتاب‌های درسی پایه سوم را دربرمی‌گیرد وتاکنون پژوهشی در این باره صورت نگرفته

[1] . Alsubaie
[2] .Male
[3] .Waters
[4]

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

است. چارچوب مفهومی پژوهش در شکل۱ارائه شده است. مفاهیم و مهارت های برنامه درسی ازمتن کتاب درسی (درس ها) وکتاب های معلم استخراج شده است. سپس، مضامین تلفیقی از پیوند چند مفهوم یا مهارت حاصل شده است. در بررسی محتوای کتاب درسی وکتاب معلم، با شناخت پژوهشگر (معلم با تجربه پایه سوم ابتدایی) از مهارت ها ومفاهیم دروس وبراساس بررسی پیشینه نظری وپژوهشی وتجربی، مفاهیم ومهارت های مورد نظر استخراج شدند.

۱چارچوب مفهومی پژوهش

پرسش های پژوهش عبارتند از:

۱- مضامین (تم‌های) برنامه‌درسی تلفیقی پایه سوم ابتدایی کدامند؟

۲- تدوین برنامه درسی تلفیقی پایه سوم ابتدایی چگونه است؟

روش پژوهش

رویکرد پژوهش کیفی واز تحلیل محتوا[1] استفاده شد. تحلیل محتوای کیفی روشی برای تفسیر ذهنی داده‌های متنی است که به شیوه علمی صورت می‌گیرد. مفاهیم آشکار ومستتر از داده‌های متنی بیرون کشیده می‌شوند وبا کدگذاری وطبقه‌بندی به یک مدل، الگو یا تم (مضمون) می رسد (ایمانی ونوشادی ۱۳۹۰، تبریزی، ۱۳۹۳ومحمدپور ۱۳۹۲). شی یه وشانون[2] (۲۰۰۵)، سه رویکرد متفاوت شامل: تحلیل محتوای عرفی

1 .Content Analysis
2 - Hsieh & Shannon

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

وقراردادی[1] ۲- تحلیل محتوای جهت‌دار[2] ۳- تحلیل محتوای تلخیصی یا تجمیعی[3] مطرح می‌کنند. روش این پژوهش تحلیل محتوای کیفی عرفی است، شکل‌گیری کدها وطبقه‌ها هم زمان با تحلیل متن آغاز می شود وفرایند رمزگذاری بدون پیشینه نظری صورت می‌گیرد. کدها به طورمستقیم وبا استقرا از داده‌های خام به دست می‌آیند. به اعتقاد تبریزی (۱۳۹۳)، در رویکرد استقرایی، "مقولات زاییده متن هستند." درصورتی که کدها زمینه‌ای مشترک داشته باشند با هم ادغام می‌شوند ومقوله‌ها را به وجود می‌آورند. مقوله‌ها به هم می‌پیوندند ومضامین (تم) یا درونمایه‌ها (نوریان، ۱۳۹۸) را شکل می‌دهند.

جامعه پژوهش، تمام کتاب‌های درسی وراهنماهای معلم پایه سوم ابتدایی است. برای شکل‌گیری راهنمای عمل با مضامین تلفیقی، اهداف تمام دروس بررسی شد تا بیشترین امکان برای یافتن مضامین مشترک فراهم آید. نمونه با جامعه همپوشی دارد .تمام شماری صورت گرفته است. تمام کتابهای درسی وکتاب معلم (راهنمای تدریس) پایه سوم ابتدایی مورد بررسی قرار گرفته و تمام مفاهیم ومهارت هایی که در این کتابها مشخص واستخراج شده، در فرایند تشکیل مضامین مورد استفاده قرار گرفته است. (جدول۱)

جدول ۱. مشخصات جامعه پژوهش

عنوان کتاب	سال انتشار	تعداد دروس/ فصول کتاب
قرآن	۱۳۹۹	۳فصل
هدیه های آسمان	۱۳۹۹	۲۰درس
فارسی و نگارش	۱۳۹۹	۱۷ درس
مطالعات اجتماعی	۱۳۹۹	۲۳درس

[1] . Conventional
[2] . Directed
[3] . Summative content analysis

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

عنوان کتاب	سال انتشار	تعداد دروس/ فصول کتاب
ریاضی	۱۳۹۹	۸فصل
علوم تجربی	۱۳۹۹	۱٤ فصل
کتاب معلّم مطالعات اجتماعی سوم دبستان	۱۳۹۲	۲ فصل(کلیات و راهتمای تدریس فصول)
راهنمای معلم فارسی سوم دبستان	۱۳۹٦	۲فصل(کلیات و بررسی درس‌ها)
کتاب معلّم آموزش قرآن سوم دبستان	۱۳۸۹	۳ فصل(کلیات و مبانی آموزش قرآن،آموزش نماز، روش تدریس کلی انس با قرآن)
کتاب معلّم علوم تجربی سوم دبستان	۱۳۹۲	۲ فصل (کلیات و آموزش موضوعات درسی)
راهنمای معلّم هدیه‌های آسمان (تعلیم و تربیت اسلامی) سوم دبستان	۱۳۹۷	۲ فصل(کلیات و راهنمای تدریس)
راهنمای معلم ریاضی پایه سوم	۱۳۹۰	۲ فصل(کلیات و آموزش فصول)
تربیت بدنی دوره ابتدایی ویژه معلمان پایه سوم	۱۳۹۲	۲فصل
راهنمای درس هنر برای معلمان پایه‌های اول،دوم و سوم	۱۳۹۱	۳ فصل(آشنایی با برنامه درسی هنر دوره ابتدایی، محتوای برنامه، اجرای برنامه)

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

نوریان (۱۳۹۸)، فرایند کدگذاری در تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی را در چهار مرحله بیان می‌کند: ۱- تعیین واحدهای معنایی ۲-کدگذاری واحدهای معنایی،۳- طبقه‌بندی کدها ٤- تعیین مضمون‌ها (درونمایه‌ها).

تمتم درس ها وفصل های کتاب های درسی وراهنمای معلم پایه سوم ابتدایی مورد بررسی قرار گرفتند. طبق جدول ۱، راهنمای درس هنر ۳ پایه دارای ۳ فصل، تربیت بدنی ۲ فصل و هدیه های آسمانی ۲۰ درس وبقیه کتابها نیز به همین ترتیب، تمام درس ها یا فصل ها بررسی شده است. واحدهای معنایی در این پژوهش اهداف وفعالیت‌هایی است که در کتاب راهنمای معلم وکتاب‌های درسی به تفکیک هر درس آورده شده است. بعضی از اهداف مهارتی وبرخی مفهومی هستند. پس از استخراج مفاهیم ومهارت‌های هر درس یا فصل از کتاب، به هر درس یا فصل، با توجه به ماهیت آن، کدی اختصاص داده شد. پس از کدگذاری تمام واحدهای معنایی، کدهای مشابه یا دارای وجه اشتراک در یک طبقه (مقوله) قرار گرفتند. سپس، مقوله‌هایی که می‌توانستند از منظر رویکرد تلفیقی به هم پیوند بخورند ویک مضمون هدفدار، معنادار وقابل اجرا را ایجاد کنند کنار هم قرار گرفتند. مضمون‌های بدست آمده، مرکز سازماندهی راهنمای عمل تلفیقی پژوهش حاضر هستند.

برای انتخاب ونام‌گذاری مضامین به نظرات صاحب‌نظران در حوزه تلفیق برنامه درسی توجه شد. به نظر پرکینز[1] (به نقل از احمدی، ۱۳۹۰) یک مضمون تلفیقی خوب، در طیف وسیعی از حوزه‌های موضوعی کاربرد دارد و"انتخاب یک مضمون خوب، بیشتر یک هنر است تا علم". بین[2] (۱۳۹۳)، نیز چندین منبع برای شناسایی مضمون پیشنهاد می‌دهد، از جمله: مفاهیم ومهارتها که قبلا در موضوعات درسی مجزا وجود داشته‌اند، مسایل اجتماعی، مسایل ودل‌مشغولی‌های جوانان، عناوین جذاب، به ویژه، برای دانش‌آموزان ابتدایی ومفاهیم فرایند محور مانند "سیستم‌ها"، " تغییر" و"چرخه‌ها". در پژوهش حاضر نیز، از آنجا که

[1] .Perkins
[2] .Beane

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

پژوهشگر معلم با تجربه پایه سوم ابتدایی بوده، مضامین تلفیقی را انتخاب کرده است واعتبار ان را توسط همکاران با تجربه سنجیده است.

قابلیت اعتبار، میزان ودرجه اعتماد به واقعی بودن داده‌ها را مشخص می‌کند واینکه داده‌های جمع‌آوری شده و تحلیل آن‌ها مرتبط به پژوهش باشند. اعتبار از انتخاب نمونه‌ها، انتخاب مضمون‌ها، رویکرد جمع‌آوری داده‌ها ودقیق بودن واحد معنا ناشی می‌شود (ایمانی ونوشادی، ۱۳۹۰). نمونه‌ها تمام کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی را شامل شد. واحد معنا، در قالب یک عبارت آورده شده که از جنس مفهوم یا مهارت است. هر مضمون از شباهت معنایی برخوردار بوده ومیان مضمون‌های مجزا تفاوت‌های قابل درکی وجود داشت، با٦ آموزگار پایه سوم در مورد شیوه طبقه‌بندی کدها ونام‌گذاری مضامین گفت وگو شد وپس از توافق بر شیوه کار ومضامین انتخاب شده، مورد تأیید واقع شد.

یافته‌های پژوهش

بر اساس سوال۱، مضامین مفهوم محور ومهارت محور برنامه درسی پایه سوم ابتدایی، به شرح جدول های ۲، ۳ و ٤ است.

جدول۲. مضمون مهارت محور ومفهوم محور برنامه درسی پایه سوم ابتدایی

عنوان مضمون	درس ها	کتاب ها
جعبه ابزار پرکاربرد	سواد اطلاعاتی	علوم تجربی فصل۱
	سپاس گزاری	هدیه‌های آسمان درس۱
	نماز	هدیه‌های آسمان درس۹،قرآن فصل۱و پیام قرآنی صفحه ٦٢
//	مقررات مدرسه وخانه	مطالعات اجتماعی درس‌های ۱۹و ۹

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

عنوان مضمون	درس ها	کتاب ها
	همکاری وتقسیم کار	مطالعات اجتماعی درس۸
	نظم وترتیب وبرنامه ریزی	هدیه‌های آسمان درس۱۸

همان طور که در جدول ۲ مشاهده می شود، اولین مضمون مورد توجه پژوهشگر به لحاظ اجرا در کلاس درس، مضمون "جعبه ابزار پرکاربرد" است. در این مضمون، مهارت‌ها ومفاهیمی‌مدنظر بوده‌اند که برای نهادینه شدن در فرد نیازمند تمرین وتکرار در طول سال تحصیلی به‌طور مداوم در خانه ومدرسه هستند. به همین دلیل، مضمونی به عنوان "جعبه ابزار پرکاربرد" طراحی شده است. همان‌گونه که در یک جعبه ابزار، ابزارهایی وجود دارد که همواره ودر مواقع مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ بعضی از مفاهیم هم، در زندگی وکلاس همیشگی است وبه فراخور نیاز استفاده می‌شوند. به نظر احمدی، سبحانی نژاد وامیری(۱۳۹٤)، هنگامی‌محتوای یک برنامه درسی اثر بخش است که با زندگی در ارتباط باشد. بهتر است این مهارت‌ها ومفاهیم در هفته‌های اول شروع سال تحصیلی تدریس ودر طول سال تحصیلی در مدرسه وخانه به طور مرتب تأکید شود وبکار رود. این ابزارها در پایه سوم شامل: رعایت کردن مقررات کلاس، شکرگزاری، همکاری وتقسیم کار، نماز خواندن ومهارت سواد اطلاعاتی است. برخی از این ابزارها حداقل یکبار در روز استفاده می‌شوند. یکی از اهداف آموزش علوم تجربی سواد علمی وفناورانه است. یکی از ابعاد سواد علمی و فناورانه، مهارت سواد اطلاعاتی است. تد [1] (۲۰۱۰)، سواد اطلاعاتی را بازیابی، ارزیابی و استفاده از اطلاعات برای ایجاد دانش و درک عمیق تعریف می‌کند .این مهارت از جهتی دیگر نیز اهمیت پیدا می‌کند. زیرا، استفاده از تحقیق به عنوان یک صلاحیت قرن۲۱ در تدریس مطرح شده است و تلفیق برنامه درسی با مهارت تحقیق به خوبی با هم همخوانی دارند (دریک[2] و رید[1]، ۲۰۱۸).

[1].Todd
[2] .Drake

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

سواد اطلاعاتی در کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی شامل شش مرحله است: طرح مسئله، طرح پرسش‌هایی که قرار است به آن پاسخ‌دهند.۳-شناسایی منبع اطلاعاتی. ٤- انتخاب ابزار برای جمع‌آوری اطلاعات ٥- جمع‌آوری اطلاعات و طبقه‌بندی اطلاعات، ٦- تهیه گزارش. این مهارت نه تنها در یک فصل از علوم تجربی بلکه در آموزش سایر موضوعات درسی مورد توجه قرار گرفته است، بنابراین انتظار می‌رود به هنگام آموزش سایر موضوعات درسی به تقویت و کاربرد این مهارت توجه شود. به همین منظور، این مهارت در مضمون جعبه ابزار پرکاربرد قرار گرفته است تا در فصل‌های دیگر علوم تجربی و سایرفعالیت‌های یادگیری سایر کتاب‌های درسی که نیازمند بکارگیری مراحل سواد اطلاعاتی هستند، مورد استفاده قرار گیرد. عمل پرکاربرد دیگر، در زندگی روزانه، سپاس‌گزاری است. سپاس‌گزاری از داشته‌ها، علاوه بر اینکه بخشندگی خداوند را یادآوری می‌کند، دانش‌آموز را در موقعیت تفکر قرار می‌دهد که در مورد نعمت‌ها وتبعات ناشی از عدم وجود آن نعمت فکر کند. همچنین، انس با مفاهیم دینی، مقدمه ای برای رشد عاطفی وتغییر نگرش دانش‌آموزان است (آمار، سلطانی مطلق وشکرانی، ۱۳۹۷). طراحی فضای تفکردر هنگام آموزش برنامه درسی نیز یکی از صلاحیت‌های قرن ۲۱ است (دریک و رید، ۲۰۱۸). در اصول آموزش وپرورش ابتدایی کشور ما مصوبه ۱۳۷۳ کمیسیون دوره پیش دبستانی ودبستانی، یکی از اصل‌ها، پرورش تفکر است؛ "تفکری که بر واقعیت‌های عینی ومحسوس استوار باشد" (صافی،۱۳۸٦ ص۵۲) بنابراین، استمرار عمل سپاس‌گزاری، باعث ایجاد فضای تفکر می‌شود واین شایستگی قرن ۲۱، در این راهنمای عمل فرصت ظهور می‌یابد. به دلیل اهمیت شکرگزاری، نیازمند نهادینه شدن آن هستیم، به همین دلیل در مضمون جعبه ابزار پر کاربرد قرارگرفته است. برای تمرین روزانه سپاس‌گزاری بهتر است کلاس درس با یک جمله "خدایا بابت ... سپاس‌گزاریم." آغار شود.

یکی از مهارت‌های درس قرآن در پایه سوم ابتدایی، خواندن نمازهای دو، سه وچهار رکعتی ذکر شده است. همچنین، یکی از اصول آموزش احکام در دوره ابتدایی، رعایت

[1] .Reid

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

تمرین وتکرار است. آموزش احکام باید به تدریج انجام شود وفرصت تمرین وتکرار فراوان به دانش‌آموز داده شود. در این صورت، فشار نامتعارفی بر دانش‌آموز وارد نمی‌شود وامکان یادگیری درست اعمال دینی میسر می‌شود (اعتصامی وراصد، ۱۳۹۰). به همین دلیل، نماز نیز در مضمون جعبه ابزار پرکاربرد قرار گرفته است تا به صورت تدریجی ومستمر در کلاس درس تمرین شود. مهرمحمدی (۱۳۹۲)، نیز اذعان دارد که برای آموزش اثر بخشِ ارزش‌ها یکی از رویکردهایی که باید بکارگرفت، رویکرد تلفیقی در آموزش است.

در کتاب راهنمای تدریس معلم مطالعات اجتماعی این پایه، قانون‌پذیری وهمکاری دو مقوله‌ای است که به عنوان نیاز ومهارت زندگی اجتماعی در نظر گرفته می‌شوند. بااین حال، نمی توان دانش آموزان رابدون آنکه این دو مقوله را در محیط زندگی خود، به صورت ملموس بکار ببندند، به همکاری ونظم در اجتماع سوق داد. رعایت مقررات، نظم وهمکاری کردن در خانه ومدرسه، تمرینی برای مسئولیت‌پذیری است (فلاحیان، ۱۳۹۲). پس ضرورت پیدا می‌کند همکاری، تقسیم کار ورعایت مقررات در خانه ومدرسه روزانه مورد تاکید قرار گیرند واجرا شوند.

جدول۳. مضامین مهارت محور برنامه درسی پایه سوم ابتدایی

عنوان مضمون	درس ها	کتاب ها
مهارت اندازه گیری	اندزاه گیری طول	ریاضی فصل۲
	اندازه گیری زمان	ریاضی فصل ۱
	اندازه گیری جرم	ریاضی فصل۲و علوم تجربی فصل٤
	اندازه گیری حجم مایعات	علوم تجربی فصل٤
	اندازه گیری محیط	ریاضی فصل۵
	اندازه گیری مساحت	ریاضی فصل۵
مهارت شمارش	شمارش چندتاچندتا	ریاضی فصل۱

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

عنوان مضمون	درس ها	کتاب ها
	شمارش با خط تقارن	ریاضی فصل۱
	ضرب	ریاضی فصل٤
	تعداد اعضای خانواده	مطالعات اجتماعی درس ۱
	جمع بستن کلمات	فارسی درس۱
مهارت رسم شکل	حل مسائل کسر با راهبرد رسم شکل	فصل۳ریاضی
	مکان‌یابی مدرسه با استفاده از راهنمای نقشه	مطالعات اجتماعی درس۱۹
	مسیریابی ومکان‌یابی خانه با استفاده از ترسم نقشه	مطالعات اجتماعی درس های۱٦و۲۰
	نقاشی برای قصه	راهنمای تدریس هنر فصل۲
مرتب سازی داده‌ها در جدول ونمودار	سازماندهی ومرتب سازی داده‌ها در جدول(آمار)	ریاضی فصل۷
	ساختن نمودار و جدول تاریخ تولد دانش‌آموزان	مطالعات اجتماعی درس ۳
	مرتب سازی داده‌ها جمع آوری شده در جدول	علوم تجربی فصل۱
//	انتخاب نمودار وانواع آن	ریاضی فصل۷
	سازماندهی اطلاعات عددی در جدول نظام دار(راهبرد الگو یابی)	ریاضی فصل۱

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

همان طور که در جدول۳ مشاهده می شود، اندازه گیری،شمارش، رسم شکل ومرتب سازی داده ها در جدول ونمودار از مهارت های مهم پایه سوم ابتدایی است. یکی از مهارت‌هایی که رگ[1] (۲۰۰۲)، در برنامه درسی مکعبی[2] خود مورد توجه قرار می‌دهد، مهارت شمارش است که به عنوان یکی از مهارت‌های میان برنامه‌ای از آن نام می برد. این مهارت در ریاضی با روش‌های دسته بندی، خط تقارن وضرب شمارش صورت می‌گیرد. زمان، سطح، جرم، حجم، طول ومحیط در درس‌های علوم وریاضی مفاهیمی‌هستند که برای یادگیری ونسبت دادن مقدار به آن‌ها به صورت عملی با ابزار مخصوص به خود اندازه‌گیری می‌شوند. در مضمون مهارت اندازه‌گیری به این موارد پرداخته شده است. هدف از مضمون مهارت مرتب سازی داده‌ها در جدول ونمودار جمع‌آوری اطلاعات، سازماندهی داده‌ها، تحلیل داده‌ها وتفکر بصری است (عالمیان، میرمحمد میگونی وسرآهنگ، ۱۳۹۰). در این مهارت، داده‌های جمع‌آوری شده در درس‌های مختلف به صورت عددی یا نوشتاری در جدول یا بر روی نمودار مرتب می‌شوند. این مهارت درس ریاضی برای سازماندهی داده‌های عددی مسئله در جدول ونمودار استفاده می‌شود. در درس مطالعات اجتماعی برای ساختن نمودار، ازتاریخ تولد دانش‌آموزان استفاده می‌شود ودر درس علوم هنگام جمع‌آوری اطلاعات در مهارت سواد اطلاعاتی بکارگرفته می‌شود.

کلیه این مهارت های اشاره شده در حوزه های موضوعی ریاضی، علوم تجربی، مطالعات اجتماعی، فارسی وراهنمای تدریس(معلم) هنر آمده است.

جدول ٤. مضامین مفهوم محور برنامه درسی پایه سوم ابتدایی

عنوان مضمون	درس ها	کتاب ها
نیازهای مهم	غذای سالم	علوم تجربی فصل۲
	آب	علوم تجربی فصل ۵و٦
	نور	علوم تجربی فصل ۷

[1] . Wragg
[2] cubic curriculum

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

عنوان مضمون	درس ها	کتاب ها
	خانواده	مطالعات اجتماعی درس ۵
	خانه	مطالعات اجتماعی درس۱٤
	منابع طبیعی	مطالعات اجتماعی درس۱۱
	شغل ودر آمد	مطالعات اجتماعی درس۱۰
	علم ودانش	فارسی درس ۱۰
	تولید صدا با لیوان‌های آب	راهنمای تدریس تدریس هنر فصل٤
	کلمات هم خانواده	فارسی درس ۳
	تعذیه وتربیت بدنی	راهنمای معلم(تدریس) تربیت بدنی فصل ۲
	پیام قرآنی درباره اهمیت علم	قرآن صفحه ۸۹
سواد مالی	سود	ریاضی فصل۱
	ارزش پول	ریاضی فصل۲
	پس‌انداز، مصرف درست	مطالعات اجتماعی درس۱۲
	ساختن قلک با مواد دوریختنی	راهنمای تدریس هنر فصل۳
شخصیت‌های علمی وادبی ودینی	سعدی	فارسی درس۱۱
	مولوی، حافظ، خیام	فارسی درس۱۲
	ابوریحان، بوعلی سینا	فارسی درس۱۲
	امام محمد باقر(ع)	هدیه‌های آسمان درس۱٦
نهادها	محله	فارسی درس۱
	استخر	فارسی درس۲
	موزه	فارسی بخوان و بیندیش فصل۱

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

عنوان مضمون	درس ها	کتاب ها
	فرهنگستان زبان وادب فارسی	نگارش درس ۱
	مدرسه	مطالعات اجتماعی درس۱۸
	پست	مطالعات اجتماعی درس۲۲
	آتش‌نشانی واورژانس	مطالعات اجتماعی درس۱۷
	نیروی انتظامی	مطالعات اجتماعی درس۲۳
	درس‌ها	کتاب‌ها
	ثبت احوال و بیمه	مطالعات اجتماعی درس۱
	معرفی ورزش شنا	راهنمای تدریس تربیت بدنی فصل ۵
	ساختن کارت تبریک	راهنمای تدریس هنر فصل ۳
تغییر	تغییر درخود	مطالعات اجتماعی درس ۲
	تغییر درخانواده	مطالعات اجتماعی درس٦
	تعییر درشکل خانه‌ها	مطالعات اجتماعی درس١٦
	تغییر در حالت‌های مواد	علوم تجربی فصل ۳
	تغییر در روش‌های نگهداری موادغذایی	علوم تجربی فصل ١٤
	تغییر زمان جمله	فارسی درسهای ۵و ٦ و ۷
	تغییر فصول وشبانه روز	فارسی درس ۱۷
	ماشین ورودی وخروجی(تابع)	ریاضی فصل۱
	یافتن تصویر از میان لکه‌های رنگین و تغییر آن‌ها به تصاویرمعنادار	راهنمای تدریس هنر فصل۲

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

عنوان مضمون	درس ها	کتاب ها
شباهت‌ها وتفاوت‌ها	شباهت‌ها وتفاوت‌های گیاهان	علوم تجربی فصل ۱۱
	شباهت‌ها وتفاوت‌های جانوران	علوم تجربی فصل ۱۲و۱۳
	شباهت‌ها وتفاوت‌ها در آینه‌ها	علوم تجربی فصل ۷
	شباهت‌ها وتفاوت‌ها در حالت‌های ماده	علوم تجربی فصل ۳
	شباهت‌ها وتفات‌ها در نیروها	علوم تجربی فصل۱۰
	شباهت‌ها وتفاوت‌های انسان‌ها	مطالعات اجتماعی درس۳
	شباهت‌ها وتفاوت‌های خانه‌ها	مطالعات اجتماعی درس۱۵
	شباهت‌ها وتفاوت‌های مشاغل تولیدی و خدماتی	مطالعات اجتماعی درس۱۰
	ساختن حیوانات با اریگامی (تا کاغذ)	راهنمای تدریس هنر فصل۳
	نمایش شباهت‌ها وتفاوت‌های حالات-چهره	فارسی درس ۸ راهنمای تدریس هنرفصل٦
	نقاشی از مراحل رشد قورباغه	راهنمای تدریس هنرفصل۲
	کاردستی و با گل رس یا خمیر بازی و قصه گویی برای اشکال ساخته شده	راهنمای تدریس هنر فصل ۳و ۵
	شباهت و تفاوت کلمات(کلمات هم نویسه)	فارسی درس۵
	داستان تفاوت و شباهت جانوران	فارسی بخوان و بیندیش فصل ۷
	مکعب و مکعب مستطیل، خط، نیم‌خط، پاره‌خط، مثلث‌های	ریاضی فصل ۱و۵و٦

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

عنوان مضمون	درس ها	کتاب ها
	متساوی الساقین و متساوی الاضلاع	
	ورزش‌های با وسیله و بی سیله	راهنمای تدریس تربیت بدنی
محافظت	ایمنی خانه	مطالعات اجتماعی درس ۱۷
	ایمنی در خیابان	مطالعات اجتماعی درس۲۳
	بهداشت محیط اطراف	فارسی درس ۳
	حفاظت از جنگل	فارسی درس۱٦
	محافظت از آب	علوم تجربی فصل۵
	کاهش زباله	مطالعات اجتماعی درس۱۳
	بهداشت گوش و آلودگی صوتی	فارسی درس٤
	بهداشت چشم	بخوان و بیندیش فصل۲فارسی
	حفاظت از وطن	فارسی درس های ۱۲و ۱٤
	آگاهی از موارد ایمنی (انواع وسایل خطر آفرین در زمان ورزش و بازی، ورزش در زمان بیماری)	راهنمای تدریس تربیت بدنی
	بهداشت و ایمنی در شنا	راهنمای تدریس تربیت بدنی
	حافظ حقیقی	هدیه های آسمان درس ۳
	حجم‌سازی با کاغذ باطله مچاله	راهنمای تدریس هنر فصل ۳

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

عنوان مضمون	درس ها	کتاب ها
	صداهای مطبوع و نامطبوع	راهنمای تدریس هنر فصل ۵
مهربانی	دعا کردن	هدیه های آسمان درس ۲و فارسی شعر "لحظه سبز دعا"
	قدردانی از افراد سالخورده، والدین	هدیه های آسمان درس‌های ۱۴ و۷ مطالعات اجتماعی درس۷ پیام قرآنی صفحه۷۴، فارسی شعر پدربزرگ
	عفو	پیام قرآنی صفحه۶۵
	درس‌ها	کتاب‌ها
	کارنیک	فارسی در۸ هدیه‌های آسمان درس های۱۵و۱۷ پیام‌های قرآنی صفحه-های۹۸،۱۰۱۱۱۳
	فداکاری	فارسی درس۶ هدیه‌های آسمان درس‌های ۵و۶
	نمایش کارنیک	راهنمای تدریس هنرفصل۶
تلاش	تلاش پیامبران برای خداپرستی	قرآن صفحه‌های ۸۰،۹۲، ۱۰۴و هدیه‌های آسمان درس ۴

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

عنوان مضمون	درس ها	کتاب ها
	خوداتکایی	فارسی درس۵
	بازی های بومی محلی مانند وسطی با پا	راهنمای تدریس تربیت بدنی

همان طور که در جدول٤ مشاهده می شود، مضمون "نیازهای مهم"، نیازهای زیستی ومعنوی را در بر می‌گیرد. نیاز به آب برای مصارف گوناگون، نیاز به گروه‌های غذایی مهم برای حفظ سلامتی بدن، نیاز به نور برای دیدن، نیاز به منابع طبیعی برای ساخت ابزار ووسایل زندگی، نیاز به خانه به عنوان سرپناه امن ونیاز به علم در این مضمون آورده شده است. راه رفع بیشتر نیازها، داشتن شغل ودرآمد است. به یکی از ابعاد تربیت دینی وتربیت مالی واقتصادی نیز، اشاره شده است. حوزه های موضوعی (درس های) علوم تجربی، مطالعات اجتماعی، فارسی، قرآن، ریاضی و راهنمای معلم(تدریس) هنر وتربیت بدنی به این مهم پرداخته اند.

مهارت‌های اقتصادی وسواد مالی یکی از مقوله های مهم تربیت اجتماعی است که کمتر مورد توجه قرار گرفته است (فلاحیان، ۱۳۹۲). "سواد مالی عبارت است از روش‌هایی که افراد می‌توانند امور مالی شخصی خود را ادراک، مدیریت وبرنامه ریزی کنند؛ هسته اصلی سواد مالی، امور شخصی است."(اماگیر[1]، گروت[2]، میسن ون دن برینک[3] وویلشوت[4]، ۲۰۱۸ به نقل از خداپناه، دوایی، موسی‌پور واحمدی،۱٤۰۰: ۳٦۲).حوزه های موضوعی مطالعات اجتماعی، ریاضی وراهنمای تدریس هنر به این امر پرداخته اند.

[1] . Amagir,
[2] . Groot
[3] . Maassen van den Brink
[4] . Wilschut

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

مضمون "نهادها"، از نام فصل اول کتاب فارسی گرفته شده وهدف از آن آشنایی با نهادهای فرهنگی واجتماعی وایجاد درک گسترده از ارزش‌های اجتماعی اخلاقی، اقتصادی وفرهنگی است (قاسم‌پور مقدم، اکبری شلدره، نجفی پازوکی وهمکاران، ۱۳۹۶). در این فصل از کتاب فارسی به چهار نهاد محله به عنوان مکان زندگی، استخر به عنوان مکان ورزشی، موزه مکانی برای نگهداری اشیا باستانی وفرهنگستان ادب وزبان فارسی محلی برای ساخت واژه اشاره شده است. در کتاب مطالعات اجتماعی هم کارکردهای اداره پست، مدرسه، نیروی انتظامی، اورژانس وآتشنشانی آورده شده است که همه آن‌ها را می‌توان در مضمون نهادها قرار داد.

مضمون شباهت‌ها وتفاوت‌ها به این منظور انتخاب شد تا دانش‌آموزان متوجه شوند که تفاوت‌ها ارزشمند هستند وباید به تفاوت‌ها احترام گذاشت، چون لازمه زندگی وجهان هستند. کتابهای درسی مطالعات اجتماعی، علوم تجربی، فارسی، ریاضی وراهنمای معلم هنر به سورتهای مختلف این مضمون را در بر می گیرند.

مضمون محافظت نگاه پیشگیرانه دارد. در این تم (مضمون)، مراقبت از جان خود وحفظ سلامتی در قالب رعایت نکات ایمنی وبهداشتی مورد توجه قرار گرفته است. از اصول آموزش وپرورش ابتدایی مصوبه ۱۳۷۳کمیسیون دوره پیش دبستانی ودبستانی، "توجه به ایجاد عادات بهداشتی است وباید نکات ایمنی وبهداشتی را به کودک آموخت" (صافی،۱۳۸٦: ۵۲). برای جلوگیری از تخریب محیط زیست، محافظت از جنگل‌ها وصرفه‌جویی در آب اهمیت پیدا می‌کند که در درس‌های فارسی وعلوم آورده شده است. حفاظت از وطن در جهت وطن دوستی است. وطن دوستی نیز یکی از شایستگی‌هایی است که به عنوان هدف مشترک نظام تربیت رسمی وعمومی تعیین شده است ودر مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش و پروش در بخش رهنامه نظام تربیت رسمی وعمومی این شایستگی آورده شده است (شورای عالی انقلاب فرهنگی وشورای عالی آموزش و پرورش،۱۳۹۰). حوزه های موضوعی مطالعات اجتماعی، فارسی، علوم وراهنمای هنر وتربیت بدنی به این مهم پرداخته اند.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

مضمون مهربانی، نوع دوستی را ترویج می‌کند. دعا کردن ساده‌ترین راه ابراز مهربانی خود نسبت به دیگران است. (آمار وهمکاران، ۱۳۹۷). گودمن[1] (۱۹۹۷)، نوع دوستی را این گونه تعریف می‌کند: "رفتاری که به دیگران فایده می‌رساند بدون آنکه فرد انتظار پاداشی داشته باشد وگرایش کودک به همدلی، همکاری وایثار برای همسالانش ورفتارهایی همچون کمک کردن، توجه نشان دادن ونگران بودن، مهربانی ودرک احساسات دیگران تعریف شده است" (عیاری، موسی‌پور، حسینی خواه وهمکاران، ۱۳۹۸ص۲۸).

مضمون "تلاش" به تلاش‌های پیامبران برای دعوت به خداپرستی اشاره می‌کند که با تکیه بر خود وبا توکل بر خدا در برابر ستمگران شجاعت به خرج دادند. این خوداتکایی تنها به پیامبران اختصاص ندارد ودر کتاب فارسی در قالب داستان "بلدرچین وبرزگر" مورد تاکید قرار می‌گیرد. آقابابایی (۱۳۸۹)، در تحلیل سازگاری توکل با تلاش انسانی بیان می‌کند که در پرتو کار وتلاش امنیت روانی واجتماعی افراد تضمین شده وزمینه رشد وتکامل آن‌ها فراهم می‌گردد. تلاش وتوکل بر خدا موجب شجاعت انسان می‌شود.

یکی از اهداف حوزه مهارت در درس هنر، توسعه مهارت‌های حرکتی برای کار با ابزار ورسم شکل است (رادپور، شاپوریان، شریف زاده و همکاران، ۱۳۹۱). پژوهش گویا وحق وردی (۱۳۹۸)، نشان می‌دهد که برای حل مسایل کلامی، ترسیم شکل متناسب با صورت مسئله بر درک مسئله کمک می‌کند. مهارت ترسیم شکل یک راهبرد برای حل مسئله ریاضی است که در ریاضی پایه سوم برای حل مسائل کسر از این راهبرد استفاده می‌شود. در مطالعات اجتماعی نقشه ساده از مدرسه وخانه کشیده می‌شود ومکان‌های مختلف روی آن مشخص می‌گردند. در درس هنر نیز مهارت رسم شکل در نقاشی را می‌توان در رسم شکل برای قصه استفاده کرد.

[1] .Goodman

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

بر اساس سوال دوم پژوهش، تدوین برنامه درسی تلفیقی پایه سوم ابتدایی به شرح ذیل وجدول ۵ وشکل۲ است:

در کد گذاری اولیه۱۹۲ کد بدست آمد که با طبقه‌بندی کدها، ۱۰۶ طبقه (مقوله) حاصل شد. سپس، با دسته‌بندی طبقه‌ها (مقوله‌ها)، ۱۴ مضمون (تم) تلفیقی بدست آمد. به منظور دست یافتن به مضامین مطلوب وتقریبا جامع، ۴۰ کد در زیر چتر مضامین تلفیقی قرار نگرفت وبه صورت موضوع مجزا تدریس می شود. با توجه به اینکه محتوای کتاب‌های درسی مرجع اجرا در طرح‌های یادگیری کلاس درس هستند؛ انتخاب محتوا بر شیوه سازماندهی تقدم دارد. بدین معنا که در کتاب‌های درسی ایران، محتوا به صورت تفضیلی بیان شده و رویکرد مناسب تلفیقی برای این پایه، مضمون مدار است.

برای تدوین هریک از مضامین از الگوی تلفیقی "پل بدان، انجام بده و باش[1]" دریک و برنز(۲۰۰۴، به نقل از احمدی۱۳۹۰) استفاده شده است. جزء بدان، شامل حقایق، واقعیات ودانش است.جزء انجام بده، شامل مهارتها وفعالیت‌هایی است که دانش آموزان در این تم می توانند از خود نشان دهند ودر جزء باش، انتظار داریم که دانش‌آموزان چگونه باشند؛ در حقیقت، چه نگرشها ،باورها وعملکردی را نشان دهند. در جدول ۵ یک نمونه از طرح درس مضمون تلفیقیبا عنوان " تغییر" آمده است که بر اساس الگوی "بدان، انجام بده، باش" تدوین شده است :

جدول۵. تدوین طرح درس مضمون (تم) تغییر

نام و نام خانوادگی آموزگار: سارا ...	**عنوان طرح درس: معرفی مضمون (تم) تغییر**
زمان : یک جلسه آموزشی(۴۵ دقیقه)	
پایه: سوم ابتدایی	**نام مدرسه:**

[1] . KNOW, DO, BE

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

مدرسه دولتی...

۱-بدان (know): حوزه های موضوعی که در این مضمون (تم) دانش‌آموزان باید بدانند:

۱-۱تغییر در خود (مطالعات اجتماعی درس ۲)

۱-۲تغییر در خانواده (مطالعات اجتماعی درس ٦)

۱-۳تغییر در شکل خانه‌ها با گذشت زمان(مطالعات اجتماعی درس ١٦)

۱-٤تغییر حالت‌های ماده (علوم تجربی فصل ۳)

۱-۵تغییر در روش‌های نگهداری مواد غذایی (علوم تجربی فصل ١٤)

۱-٦تغییر در زمان جمله (فارسی درس‌های ۷،٦،۵)

۱-۷تابع/ماشین ورودی و خروجی (ریاضی فصل ۱)

۱-۸ یافتن تصویر از میان لکه‌های رنگین و تغییر آن‌ها به تصاویرمعنادار (هنر فصل ۲ راهنمای تدریس)

۲-انجام بده (DO): فعالیت‌هایی که دانش‌آموزان در مضمون (تم) تغییر انجام می‌دهند:

۲-۱تغییر بدنی، تغییر توانایی ونیازها خود را با دلیل یا مدرک بیان کنند واز هم تمایز دهند.

۲-۲مدارک وشواهدی از تغییرات خود پیدا کنند وبه کلاس بیاورند وآنها را به طور متوالی (ترتیب زمانی) مرتب کنند.

۲-۳روی یک خط زمان، تصویرها یا فعالیت‌های خود را برحسب گذشته، حال وآینده قرار دهند.

۲-٤آینده خود را مجسم و به نحوی (نقاشی، متن کوتاه و کلیپ کوتاه) بیان کنند.

۲-۵مفهوم تغییر در خانواده را دریابند وبتوانند یکی دو مورد تغییرات را بیان کنند.

۲-٦تبدیل یک خانواده به چند خانواده (بزرگ شدن فرزندان وازدواج وبچه‌دار شدن آنها) را بفهمند وبتوانند نسبت‌های فامیلی (نوه، پدربزرگ) (پدر پدر، پدر مادر

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

وغیره) را به‌طور صحیح تشخیص دهند وبیان کنند.

۷-۲از طریق کاربرگه، شجره‌نامه یا درخت خانوادگی خود را کامل کنند.

۸-۲ا با افراد سالخورده خانواده، در مورد تغییر شکل خانه‌های آن‌ها در گذشته را با خانه‌های امروزی مصاحبه کنند وبه کلاس گزارش دهند.

۹-۲اثر گرم کردن وسردکردن را بر نمونه‌هایی از مواد جامد ومایع با آزمایش کردن، بررسی کنند وتغییر حالات مواد در پیرامون خود تشخیص دهند.

۱۰-۲اطلاعاتی در مورد تغییرات روش‌های نگهداری مواد غذایی جمع‌آوری کرده و در بازده زمانی حاضر مقایسه کنند.

۱۱-۲زمان جملات گوناگون را از هم تشخیص دهند و هر جمله را با توجه به زمان به خواسته شده بنویسید.

۱۲-۲دانش آموزان بتوانند تغییرات (افزایش وکاهش) اعداد را از یک مقدار ثابت محاسبه کنند.

۱۳-۲ دانش‌آموزان بتوانند تصویرهایی را از میان لکه‌های رنگین بیابند وآن‌ها را به تصاویرمعنادار تغییر دهند.

۳-باش(BE): نگرش‌ها، رفتارها وارزش‌هایی که در مضمون (تم) تغییر می‌توان به دانش‌آموزان آموخت:

۱-۳تغییرات سودمند در توانایی‌ها و یادگیری هایشان ایجاد کنند.(یادگیرنده مادام العمر)

۲-۳ تغییرات در خانواده خود را بپذیرند.(پذیرش واقعیت)

۳-۳تغییرات اشیا وروش‌های گوناگون از گذشته تا زمان حال ببینند وراجع به تغییرات آینده فکر کنند (تفکر)

۳-٤ یک طرح خلاقانه در مورد تغییراتی که فناوری در زندگی به آینده به وجود می‌آورد، بنویسند یا نقاشی کنند (خلاقیت)

۳-۵ از ویژگی تغییرات فیزیکی مواد در اطراف برای زندگی بهتر استفاده کنند (کاربرد علم در زندگی)

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

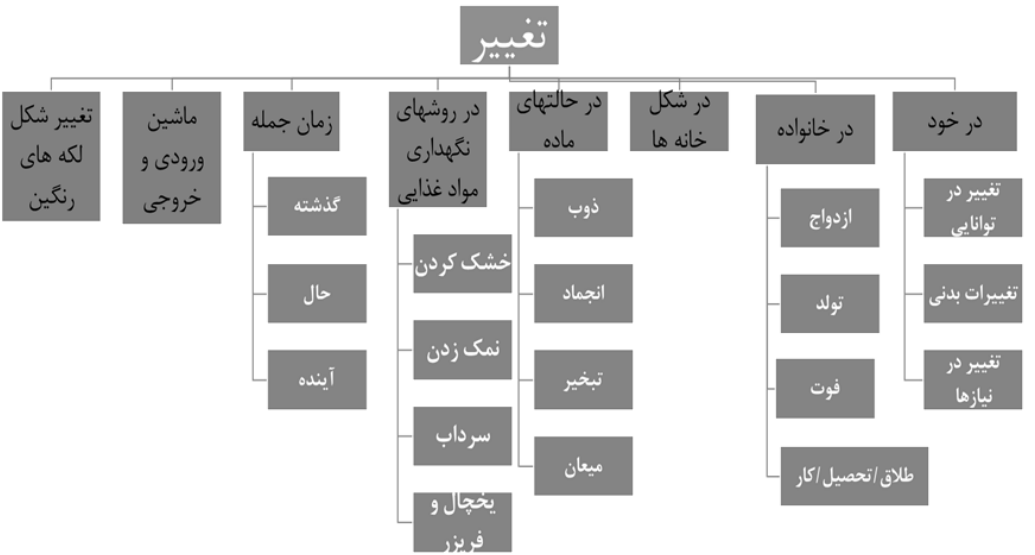
٦-٣خود را با تغییرات سازگار کنند یا راه‌هایی برای سازگاری با تغییرات ناخواسته پیشنهاد دهند. مانند آموزش مجازی در شرایط کرونا(وفق دادن خود با شرایط وانتخاب شیوه مناسب)
شرح فرایند یاددهی- یادگیری: برای معرفی وشروع تدریس مضمون تغییر، ابتدا، آموزگار عنوان آن را روی تابلو می‌نویسد واز دانش آموزان می‌خواهد تا هر آنچه را که راجع به تغییر می دانند بگویند. سپس، با پرسش " در چه چیزهایی وچه کسانی تغییر مشاهده کرده‌اید؟" آنها را به پاسخ های بیشتر راهنمایی می‌کند وهر پاسخ را روی تابلو یادداشت می‌کند (بارش فکری[1]). پاسخ‌هایی که به زیر مضمون‌های تم تغییر نزدیک است مشخص می‌کند. نمودار تماتیک مضمون تغییر روی تابلو کامل می‌شود. سپس، آموزگار مشخص می‌کند که هر زیر مضمون در چه کتاب درسی است. زیر مضمون‌ها به ترتیب زمان آموزش شماره گذاری می‌شوند. هر زیر مضمون یک جلسه آموزشی را معادل ٤٥ دقیقه در برمی‌گیرد. نحوه آموزش هر زیر مضمون برای هر آموزگار متفاوت خواهد بود ومتناسب با شرایط کلاس از روش تدریس مناسب استفاده خواهد کرد. نکته‌ای که مهم است هر زیر مضمون که تدریس می شود، ارتباط آن با مضمون اصلی مرور شود تا درک عمیق مفهوم تغییر برای دانش آموزان حاصل شود. پس از تدریس هر زیر مضمون، جزییات آن در نمودار تماتیک تغییر توسط دانش آموزان نوشته شود.
ارزشیابی نوع ارزشیابی کیفی – توصیفی است. ارزشیابی از هر زیر مضمون مطابق با فعالیت-های هر درس که در کتاب‌های درسی مشخص شده است صورت می‌گیرد (ارزشیابی تکوینی). یک ارزشیابی پایانی هم از آنچه که در این مضمون آموخته اند، به صورت شرح آنچه آموخته‌ام انجام شود.
تکالیف

[1] . Brain storming

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

تکالیف در راستای هر زیر مضمون است وفعالیت‌های کتاب درسی در این مورد مناسب هستند. آموزگار می تواند تکالیفی هم که متناسب با اهداف هر مضمون است طراحی کند.

طبق جدول ۵ و شکل ۲، طرح درس مضمون "تغییر" که از مضامین پرکاربرد وجذاب است، بر اساس الگوی تلفیقی "بدان، انجام بده، باش" طراحی شد. در بخش "بدان"، حوزه های موضوعی (درسی) مطالعات اجتماعی، علوم تجربی، فارسی، ریاضی وهنر دارای مفاهیم ومهارت های مرتبط بودند. در بخش "انجام بده" فعالیت های دانش آموزان بر اساس دانش ومهارت های مربوط ارائه می شود ودر بخش "باش" نگرش ها وارزش های مورد نظر مورد توجه قرار می گیرند

شکل ۲.نمودار مضمون محور (تماتیک) تغییر

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

بحث و نتیجه گیری

سودمندی برنامه‌درسی تلفیقی بر کسی پوشیده نیست. اما، در اجرای برنامه‌درسی تلفیقی موانعی وجود دارد. پژوهش‌های متعدد از علل عمده عدم اجرای برنامه‌درسی تلفیقی، نهادینه نشدن تلفیق در نظام آموزشی، توقف در حوزه نظر، افزایش بارکاری معلمان، عادت معلمان به استفاده از روش سنتی وعدم آمادگی ذهنی معلمان در تدوین برنامه-های درسی تلفیقی حکایت دارد (احمدی، ۱۳۹۰، اکیب، ۲۰۲۰ و همکاران؛ طهماسب‌زاده شیخلار وهمکاران، ۱۳۹۸). از سوی دیگر، اگر معلمان آموزش‌هایی در زمینه رویکردهای تلفیقی مختلف ببینند یا چارچوبی از تلفیق برنامه‌درسی برای اجرا داشته باشند، راه‌های بیشتری را برای تلفیق دروس پیشنهاد می‌کنند (آن[1]، ۲۰۱۷).

در پژوهش حاضر با توجه به خلا موجود در منابع آموزشی ایران، ضرورت تدوین یک راهنمای عمل تلفیقی از برنامه‌درسی پایه سوم ابتدایی احساس شد و در این راستا، یک نمونه راهنمای عمل برای اجرای معلمان در کلاس درس تدوین شده است. رویکرد تلفیقی در این راهنمای عمل، مضمون‌مدار(تماتیک) بود که ١٤ مضمون تلفیقی تدوین شد. مضامین"نیازهای مهم"، "سواد مالی"، "آشنایی با شخصیت‌های علمی وادبی"، "نهادها"، "تغییر" "شباهت‌ها و تفاوت‌ها"، "محافظت"، "مهربانی" و" تلاش" مضامین مفهوم محوربودند ومضامین "شمارش"، "اندازه‌گیری"، "مرتب‌سازی داده‌ها در جدول و نمودار" و"رسم شکل" ، مهارت محور. مضمون "جعبه ابزار پرکاربرد" هم هر دو مورد مفهوم محور وهم مهارت محور است. طبق جداول۲، ۳ و٤ مضامین مورد نظر در حوزه های موضوعی مختلف مشاهده واستخراج شدند.

پژوهش های مختلف متناسب با یافته های این پژوهش یافت شدند. همسو با پژوهش حاضر، پژوهش موردی اولیلا ومیسی[2] (۲۰۱۹)، در خصوص تلفیق درس مطالعات اجتماعی[3] در یک مدرسه ابتدایی پنسلیوانیا[1] نشان می‌دهد، هنگامی‌که دانش-

[1] .An
[2] .Ollila & Macy
[3] .Social studies

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

آموزان بیشتر از مفاهیم اجتماعی استفاده کنند، فرصت بیشتری دارند تا آنچه را که آموخته‌اند درونی کنند وبه کار گیرند. اگر دانش‌آموزان از مهارت‌های اجتماعی مناسبی برخوردار باشند، به احتمال زیاد می‌توانند عضو موفقی از جامعه شوند. والدین هم می‌توانند درمورد نتایج مفاهیم درک شده، دیدگاهشان را ارائه دهند. در این مورد جلسات توجیهی ماهانه با اولیای دانش‌آموزان ونیز، جلسات دانش افزایی خانواده‌ها در مدرسه می‌تواند مفید واقع شود ووالدین با واقع‌نگاری، می‌توانند وضعیت فرزند خود را به‌طور مستمر ثبت کنند. همین امر، دو اصل آموزش و پرورش ابتدایی کشور که همکاری میان خانه ومدرسه وشرکت دادن دانش‌آموز در اداره مدرسه وسپردن وظایف مناسب به او وتسری این امر به فعالیت‌های بیرون از مدرسه است جامه عمل می پوشد (صافی،۱۳۸٦).

یکی از اولویت‌های برنامه درسی مدرسه‌ای، ایجاد "سواد مالی" در دانش‌آموزان وارتقای توانایی تصمیم‌گیری در آنان تشخیص داده شده است. مولفان کتاب‌های درسی ریاضی به این مهم توجه ویژه کرده‌اند واز ظرفیت‌های متقابل ریاضی ومفاهیم مالی، محتوای تلفیقی به‌وجود آورده‌اند تا دانش‌آموزن در زندگی فردی خود از آن استفاده کنند (گویا، فیروزیان وغلام‌آزاد ،۱۳۹۸). همسو با پژوهش حاضر، قندهاری، مهرمحمدی، طلایی وفرجی (۱۳۹۸)، در بحث اجرای تربیت اقتصادی در آموزش وپروش ابتدایی ایران، رویکرد مناسب برای تحقق این امر را برنامه‌درسی تلفیقی دانستند. همچنین، تاکید می‌کنند که مفاهیم اقتصادی باید در دوره ابتدایی به شیوه سازماندهی تلفیقی در حوزه‌های موضوعی مختلف اخلاق (ارزش‌ها)، ریاضیات، مطالعات اجتماعی وفناوری صورت پذیرد. سواد مالی در قالب ریاضی مالی در درس ریاضی با مباحث سود، زیان و ارزش پول آورده شده است. در درس مطالعات اجتماعی با مباحث پس انداز ودرست مصرف کردن آشنا می‌شوند. به باور جیارامان[2]،

[1].Pennsylvania
[2] . Jayaraman

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

جامبوناتان[1] و آدسان[2](۲۰۱۹)،مناسب ترین زمان آغاز آموزش مالی مطلوب، در اوایل کودکی است ومعلمان ابتدایی آمادگی لازم برای آموزش مفاهیم مالی شخصی را داشته باشند.آموزش مالی مطلوب، توانایی تصمیم گیری وتفکر انتقادی دانش‌آموز را نیز تقویت می‌کند؛ که به نوبه خود می‌تواند منجر به آزادی فکر وبیان شود.

یکی از منابع انتخاب مضمون مناسب برای برنامه‌درسی تلفیقی، مفاهیم فرایند (مهارت) محور مانند سیستم‌ها، تغییر وچرخه‌ها است (بین[3]، ۱۳۹۳). مضمون تغییر هم در این پژوهش به همین علت انتخاب شده است. بسیاری از مفاهیمی‌که در کتاب‌های مختلف آورده شده است مفهوم تغییر را در خود دارند. تغییر توانایی‌ها، تغییرات جسمی‌در اثر رشد، تغییر در حالت‌های مواد، تغییر در افعال جمله با تغییر زمان، تغییر شکل خانه‌ها با گذشت زمان وتغییر در خانواده همه مفاهیم تغییری هستند که در کتاب-های مختلف این پایه آمده است.

به اعتقاد جکوبز (۱۹۸۹)، مضمون خوب، شباهت‌ها وتفاوت‌ها را نشان می‌دهد (احمدی، ۱۳۹۰). طبق نظریه گشتالت، چگونگی ادراک انسان‌ها از پدیده‌ها بر چند قانون استوار است. یکی از این قوانین، قانون شباهت است. مطالب مشابه بهتر ادراک می‌شوند وبا هم به صورت اجزای یکپارچه در می‌آیند (سیف، ۱۳۹۸). مضمون شباهت‌ها وتفاوت‌ها به همین منظور انتخاب شد تا دانش‌آموزان متوجه شوند که تفاوت‌ها ارزشمند هستند وباید به تفاوت‌ها احترام گذاشت، چون لازمه زندگی وجهان هستند.

در مورد مضمون حفظ محیط زیست وآموزش آن پژوهش هندوریان[4] وروسمن[5] (۲۰۱۹)، نشان می‌دهد که آموزش، قلب توسعه پایدار است؛ یکی از ابعاد توسعه پایدار، بعد فرهنگی- اجتماعی است که شامل صلاحیت‌هایی برای حفظ محیط فرهنگی،

[1] . Jambunathan
[2] . Adesanya
[3].Beane
[4] . Hendriawan
[5] . Rusman

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

اجتماعی واقتصادی وزیست محیطی است. برای آموزش حفظ محیط زیست، رویکرد تلفیق برنامه‌درسی مناسب است. تلفیق دروسی که ظرفیت بیشتری برای آموزش این مفهوم دارند. همسو با پژوهش حاضر، محمدی استادکلایه وهمکاران (۱۳۹۷)، اذعان دارند که آموزش محیط زیست، نیازمند یک برنامه جامع ومدون تلفیقی است که معلمان در اختیار داشته باشند. در برنامه درسی سنتی منابع وزمان محدود است، برای افزودن رشته درسی جدید (آموزش محیط زیست) چندان فرصتی نیست؛ اما تلفیق آموزش محیط زیست با سایر دروس، موانع آموزش سنتی را برطرف می‌کند
همزمان در تدریس این مضامین، در حد امکان، از محتوای تمام موضوعات درسی می توان بهره برد و در ارتباط با هم تدریس نمود.

در این پژوهش، برای تدوین دروس تلفیقی، از درس هنر به عنوان چسب استفاده شد وبا استفاده از راهنمای تدریس هنر، فعالیت‌های یادگیری هنر متناسب با سایر مضامین هماهنگ شدند. پژوهش کنین[1] وهمکاران (۲۰۲۰)، تصدیق می‌کند که معلمان در برابر درس هنر مانند یک چسب[2] دلخواه عمل می‌کنند. تا از این چسب در زمان وموقعیت مناسب به صورت تلفیقی استفاده شود. رضوی (۱۳۹۵)، نیز بر این امر تاکید می‌کند که وسعت تلفیق هنر با دروس دیگر، بیشتر از بقیه دروس باهم است. همچنین، شدت تلفیق نیز برای تلفیق هنر با سایر دروس در حد بالایی است. در آخر، برای اجرای راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه سوم ابتدایی، توسط معلمان در کلاس درس، پیشنهاد می‌شود که آموزگار قبل از سال تحصیلی یک طرح درس سالانه تهیه کرده وهمچنین، طرح درس روزانه خود را با توجه به طرح درس سالانه واین راهنمای عمل تلفیقی هماهنگ کنند. آموزگار در تدوین طرح درس روزانه اهداف ومحتوا را مطابق با مضامین تلفیقی تنظیم کند، در روش تدریس، ارزشیابی وطراحی تکالیف به مضامین تلفیقی توجه شود. چنانچه در طول سال تحصیلی بتواند محتوایی (مفهومی ومهارتی) را اضافه نماید انعطاف لازم را داشته باشد. هدف این راهنمای عمل این

[1] .Kneen
[2] .Glue

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

نیست که تنها بر مضامین تلفیقی تدوین شده تکیه کند واز بقیه محتوای کتاب درسی چشم‌پوشی گردد. درس‌هایی که در این مضمونها قرار نگرفته‌اند به صورت موضوع مجزا وخارج از این مضامین تدریس می‌گردند. معلم ها می توانند به این مضامین موارد دیگری را بر اساس خلاقیت وتجربه خود اضافه کنند و بدین ترتیب، تمام محتوای برنامه درسی را پوشش دهند واین نگرانی که در صورت تلفیق برنامه درسی بخشی از مطالب درسی حذف می شود را برطرف نمایند.

بر أساس یافته های پژوهش،پیشنهاد می شود، معلم های پایه سوم ابتدایی از این راهنمای عمل که چگونگی انجام تلفیق دروس مختلف را ارائه کرده است استفاده نمایند وسعی در گسترش مضامین تلفیقی با خلاقیت و ابتکار عمل خود داشته باشند.

منابع

آقابابایی،حسن.(۱۳۸۹). **تحلیل سازگاری توکل با تلاش انسانی از منظرقرآن و حدیث**. فصلنامه پژوهشی فصلنامه اخلاق.۳(٤)،٤٧-٦٠.

آمار،فریال، سلطانی مطلق، معصومه و شکرانی، یاسین.(۱۳۹۷). **راهنمای معلّم هدیه‌های آسمان (تعلیم و تربیت اسلامی) سوم دبستان**. تهران: تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.

احمدی، پروین ، سبحانی‌نژاد، مهدی و امیری،مهدی.(۱۳۹٤). **سازماندهی میان رشته‌ای برنامه درسی بـا تأکید بر اثربخش سازی محتوای دروس**.دوفصلنامه پژوهش‌های آموزش و یادگیری.*۲۲(٦)، ۹۷-۱۲۲*

احمدی، پروین. (۱۳۸۲). **الگوی برنامه درسی تلفیقی و جایگاه آن در برنامه درسی ابتدایی ایران**. دو ماهنامه علمی پژوهشی دانشور رفتار، *۱۰*(۳)، ۳-۱۲.

احمدی، پروین.(۱۳۹۰). **طراحی وسازماندهی محتوای برنامه درسی: رویکرد بین رشته ای در بین درسی تلفیقی**. تهران:آییژ.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

اعتصامی، محمدمهدی و راصد، سعید.(۱۳۹۰). **مبانی و روش تدریس تعلیم و تربیت دینی در دوره‌ی ابتدایی**. تهران شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.

ایمانی، محمدتقی، ونوشادی، محمودرضا. (۱۳۹۰). **تحلیل محتوای کیفی**. پژوهش، ۳(۲)، ۱۵–۴۴.

بازرگان، عباس.(۱۳۹۷). ***مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته***. تهران: دیدار

بین، جیمز(۲۰۰۹). *تلفیق برنامه درسی:* **طرح‌ریزی هسته اصلی آموزش و پرورش آزادمنشانه**. پروین احمدی و غلامرضا خوی نژاد (۱۳۹۳).تهران:آییژ.

تبریزی، منصوره.(۱۳۹۳).**تحلیل محتوای کیفی از منظر رویکردهای قیاسی و استقرایی**. فصلنامه علوم اجتماعی. ۲۱(۱)، ۱۰۵–۱۳۸

حوریزاد، بهمن .(۱۳۹۱). **غنی سازی فرهنگ آموزش و یادگیری**. تهران: سایه سخن.

حق وردی،مجید و گویا، زهرا.(۱۳۹۸). **تاثیر استفاده از راهبرد رسم شکل در حل مسائل کلامی ریاضی**. دوفصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی .۷(۲)، ۲۶۱–۲۹۴.

خداپناه، مینا، دوایی، مهدی، موسی، پور، نعمت اله و احمدی، غلامعلی.(۱۴۰۰). **زمینه‌ها و راهبردهای اجرایی برنامه درسی سواد مالی دوره ابتدایی** . دو فصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی.۱۷(۹)، ۳۶۱–۳۹۴.

رادپور، فاطمه،شاپوریان، فریبا،شریف زاده، عبدالمجید،مرزبان،هادی،مهدوی،رضا و نواب صفوی،مینا.(۱۳۹۱). **راهنمای درس هنر برای معلمان پایه‌های اول،دوم و سوم**. تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی

رستمی مسنی، کوروش.(۱۳۹۳) **بررسی امکان اجرای برنامه‌درسی تلفیقی در مقطع ابتدایی نظام آموزش و پرورش ایران**.(پایان نامه). دانشگاه خوارزمی تهران، ایران.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

رضوی، عصمت.(۱۳۹۵). **امکان اجرای برنامه درسی تلفیقی درپایه دوم ابتدایی مطالعه موردی**.(پایان نامه). دانشگاه بیرجند، ایران.

سیف، علی اکبر.(۱۳۹۸). **روانشناسی تربیتی**. تهران: پیام نور

شریفی، علیرضا. (۱۳۹۳). **بررسی وضعیت برنامه ریزی درسی در سیستم آموزش و پرورش ابتدایی ایران**. فصلنامه تعلیم و تربیت، ۳۰(۳)، ۷۳—۹۱.

شرفی،حسن.(۱۳۹۰). **طراحی و تدوین برنامه درسی هنر بر اساس رویکرد تلفیق هنر و علوم با تاکید بر مفهوم تولید هنری در پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی**. *فصلنامه تعلیم و تربیت.۱۰(۳).۱۰۵-۱۳۰.*

شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی آموزش و پرورش.(۱۳۹۰). **مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران**. تهران: دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.

صافی،احمد.(۱۳۸٦).**آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمایی تحصیلی و متوسطه**. تهران: سمت.

صمدی، پروین(۱۳۹۹). **تدوین و تولید برنامه درسی**. دانشنامه ایرانی برنامه درسی http://www.daneshnamehicsa.ir

ضیایی،گیتی.(۱۳۹۷). **تاثیر برنامه درسی تلفیق شده با هنر بر خلاقیت دانش آموزان پایه سوم ابتدایی سیلوانا.(پایان‌نامه)**دانشگاه پیام نور تبریز: ایران.

طهماسب‌زاده شیخلار، داود، فتحی آذر، اسکندر و صنیعی، مریم.(۱۳۹۸). **مطالعه پدیدارشناختی تجارب و ادراک معلم ابتدایی از برنامه درسی علوم تلفیقی**. پژوهش های برنامه درسی ،۹(۱)، ۱۱۳-۱۳۹.

عالمیان،وحید ،میرمحمدمیگونی،محمد و سرآهنگ، فریبا.(۱۳۹۰).**راهنمای معلم ریاضی پایه سوم**. تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.

عیاری، لیلا، موسی‌پور،نعمت اله ، حسینی‌خواه، علی و عسگری، مجید.(۱۳۹۸). **واکاوی وضعیت موجود آموزش نیکوکاری در مدارس ابتدایی(مطالعه**

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

پدیدارنگارانه). فصلنامه مطالعات برنامه‌درسی ایران.۱٤(۵۳) ، ۲۷-٥٤.

فتحی‌واجارگاه، کوروش و طالب زاده نوبریان، محسن.(۱۳۸۳). **مباحث تخصصی برنامه ریزی درسی**. تهران:آییژ.

قاسم‌پور مقدم،حسین، اکبری شلدره، فریدون، نجفی پازوکی،معصومه و محمدی، راحله.(۱۳۹٦). **راهنمای معلم فارسی سوم دبستان**. تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی

قندهاری،آزاده ، مهرمحمدی،محمود طلایی،ابراهیم و فرجی دیزی،سجاد.(۱۳۹۸). **بررسی تطبیقی تلفیق تربیت اقتصادی در برنامه درسی دوره ابتدایی در کشورهای ابتدایی،چین، استرالیا و ارائه دلالت‌هایی برای تربیت اقتصادی در** ایران. فصلنامه تعلیم و تربیت.*۱۲(۳).۵۹-۷۸.*

کاظم‌پور،اسماعیل.(۱۳۹۵). **تاثیر آموزش تلفیقی هنر در ریاضی بر میزان یادگیری و خلاقیت دانش‌آموزان**. *فصلنامه علمی پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی.۱۰(۱).۷۳-۹۰.*

کدخدازاده،سمیه.(۱۳۹۹). **نقش برنامه‌درسی تلفیقی در پیشرفت تحصیلی و کنجکاوی دانش‌آموزان پایه دوم ابتدایی از دیدگاه معلمان.**(پایان نامه). دانشگاه الزهرا تهران، ایران.

کلی فروش،مریم.(۱۳۹۷). **امکان سنجی** تلفیق برنامه **های** درسی **هنر و علوم پایه چهارم ابتدایی.**(پایان نامه).دانشگاه پیام نور اصفهان، ایران.

گویا،زهرا، فیروزیان، اطهر و غلام‌آزاد،سهیلا(۱۳۹۸). **ارتقای سواد مالی و تصمیم-گیری مالی از طریق برنامه‌درسی مدرسه‌ای.** *فصلنامه مطالعات برنامه‌درسی ایران.*۱٤(۳). ۱-۳٦

-مارش، کالین جی .مارش و ویلیس،جرج(۲۰۰۷). **مبانی نظری و عملی برنامه ریزی درسی**، احمد مدنی(۱۳۹۸). تهران: سمت(۲۰۰۷).

محمدی استادکلایه،مریم،زندی، بهمن، حاتمی، جواد و شبیری، محمد(۱۳۹۷).

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

طراحی و اعتبارسنجی برنامه‌درسی تلفیقی آموزش محیط زیست برای کودکان پیش از دبستان. فصلنامه علمی پژوهشی آموزش محیط زیست و توسعه پایدار.*۷(۳). ۱۱۵-۱۲۶*.

محمد پور،احمد.(۱۳۹۲) ***روش تحقیق کیفی ضد روش*** ۲.تهران: جامعه شناسان.

معماری،امید(۱۳۹۶). **تاثیر آموزش برنامه درسی تلفیقی ریاضی با تربیت‌بدنی بر یادگیری، یادداری و نگرش دانش‌آموزان چندپایه دوره ابتدایی در درس ریاضی**.(پایان نامه).دانشگاه فرهنگیان پردیس شهید رجایی شیراز: ایران.

ملکی، حسن.(۱۳۹۷). *برنامه ریزی درسی(راهنمای عمل)*. تهران: پیام اندیشه.

مهرمحمدی،محمود.(۱۳۹۲). **تبیین و بازشناسی ظرفیت نظریه‌های ناظر به آموزش ارزش‌ها در نظام آموزشی ازمنظراثربخشی**.*فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*.۱۲(۲)، ۷۰-۹۸.

مهرمحمدی، محمود.(۱۳۸۸). **مطالعات اساسی در باب سیاست‌گذاری توسعه علوم میان رشته‌ای در آموزش عالی از منظر فرایند تکوین**. *فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی* ،۱(۳)، ۱-۱۸.

میلر، جی .پی.، (۱۹۸۳). **نظریه‌های برنامه درسی**، محمود مهرمحمدی (۱۳۹۶). تهران:سمت.

نوروززاده، رضا، محمودی، رضا، فتحی واجارگاه، کوروش، ونوه‌ابراهیم، عبدالرحیم. (۱۳۸۵). **وضعیت سهم مشارکت دانشگاه ها در بازنگری برنامه های درسی مصوب شورای عالی برنامه ریزی**. *فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی*، ۱۲(٤)، ۷۱-۹۳.

نوریان، محمد.(۱۳۹۸). **راهنمای عملی تحلیل محتوای کمی و کیفی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی**. تهران: شورا.

یاقوتی شیخ نشین، حمیده، جوادی پور،محمد و خسروی،علی اکبر.(۱۳۹۳). **ضرورت و امکان سنجی رویکرد تلفیقی در برنامه درسی تربیت بدنی دوره ابتدایی**.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

دو فصلنامه مدیریت و توسعه ورزش، *۳(۱)، ۱۴۹-۱۶۰.*

Alghamdi، A. K. H. (2017). **The effects of an integrated curriculum on student achievement in Saudi Arabia**. *Eurasia Journal of Mathematics، Science and Technology Education*، *13*(9)، 6079–6100.

Akib,E. Erwinto Imran،M. Mahtari،S. Rifqi Mahmud،M. Giri Prawiyogy،A. Supriatna،I. & Hartono Ikhsan, MT. (2020). **Study on Implementation of Integrated Curriculum in Indonesia.** *IJORER : International Journal of Recent Educational Research*، *1*(1)، 39–57.

An، S. A. (2017). **Preservice teachers' knowledge of interdisciplinary pedagogy: the case of elementary mathematics–science integrated lessons.** *ZDM - Mathematics Education*، *49*(2)، 237–248.

Drake، S.، & Reid، J. (2018). **Integrated Curriculum as an Effective Way to Teach 21st Century Capabilities.** *Asia Pacific Journal of Educational Research*، *1*(1)، 31–55.

Drake، S.، & Reid، J. (2020). **Integrated Curriculum and 21st Century Competencies in Light of the History of Integrated Curriculum.** Frontiers in Education Front. .(5)6,1-10.

Furner، J. M.، & Kumar، D. D. (2007). **The mathematics and science integration argument: A stand for teacher education.** *Eurasia Journal of Mathematics، Science and Technology Education*، *3*(3)، 185–189.

Hendriawan، D.، Ali، M.، & Rusman. (2019). **High School History Education and Education for Sustainable Development**. *An Integrated Curriculum Approach*. Journal of Physics: Conference Series.

Jacobs، H. H. (1989). **Interdisciplinary curriculum: Design and implementation**. Alexandria، VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Jayaraman, J. D., Jambunathan, S., & Adesanya, R. (2019).**Financial literacy and classroom practices among early childhoodand elementary teachers in India and the US.** Education 3- 13, 47(6), 746-759 .

Kneen، J.، Breeze، T.، Davies-Barnes، S.، John، V.، & Thayer، E. (2020). **Curriculum integration: the challenges for primary and secondary schools in developing a new curriculum in the**

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

expressive arts. *Curriculum Journal*، *31*(2)، 258–275

Lam، C. C.، Alviar-Martin، T.، Adler، S. A.، & Sim، J. B. Y. (2013). C**urriculum integration in Singapore: Teachers' perspectives and practice.** *Teaching and Teacher Education*، *31*(1)، 23–34..

Male، B. (2012). **The primary curriculum design handbook : preparing our children for the.** London: continuum.

Male, B & Waters ,M. (2012). **The Secondary Curriculum Design Handbook: Preparing Young Children for Their Futures**. London: continuum.

Moss، J.، Godinho، S.، & Chao، E. (2019). **Enacting the Australian curriculum: Primary and secondary teachers' approaches to integrating the curriculum.** *Australian Journal of Teacher Education*، *44*(3).

Ollila، J.، & Macy، M. (2019). **Social studies curriculum integration in elementary classrooms: A case study on a Pennsylvania Rural School.** *Journal of Social Studies Research*، *43*(1)، 33–45.

Todd، R. J. (2010). **Curriculum integration. In *Minerals and Energy* -** *Raw Materials Report* (Vol. 12، Issue 2).

Hsieh، H. F.، & Shannon، S. E. (2005). **Three approaches to qualitative content analysis.** *Qualitative Health Research*، *15*(9)، 1277–1288

Wragg، E. (2002). **the cubic curriculum.** london: routledge.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-10]